

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ВОДЯНА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378:364.442.2

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО
СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ,
В ЯКИХ ПЕРЕБУВАЮТЬ ДІТИ ПІД ОПІКОЮ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор

Олексюк Наталія Степанівна,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, професор кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

Козубовська Ірина Василівна,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», професор кафедри соціології та соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук

Дужа-Задорожна Мирослава Петрівна,

Національний університет

«Львівська політехніка»,

доцент кафедри прикладної лінгвістики.

Захист відбудеться 23 червня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись на сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий 23 травня 2016 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток соціальної сфери в Україні та динамічні трансформації в житті суспільства супроводжуються визначенням нових завдань у сфері освіти. У зв'язку із загостренням соціальних проблем, серед яких особливо важливою є опіка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зростає актуальність підготовки висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, здатних взаємодіяти з означеною категорією населення. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників є важливим процесом та результатом оволодіння знаннями, цінностями соціальної діяльності, формування важливих особистісних якостей, умінь та навичок практичної діяльності. Необхідність підготовки фахівців, здатних діяти на рівні вимог міжнародних професійних стандартів у галузі соціальної роботи, зумовлена також контекстом входження України у світовий освітній простір.

Значущість проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, має концептуальне та нормативне підґрунтя, що охоплює законодавчу та нормативно-правову базу, а саме: Конституцію України, Закони України («Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства», «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»), Національну стратегію профілактики соціального сирітства до 2020 року, Державну програму підтримки сім'ї до 2016 року, Державну цільову програму реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та ін. Однак, незважаючи на існування відповідної законодавчої та нормативно-правової бази, діяльність суб'єктів опікунської системи часто є недостатньо ефективною.

Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до її здійснення неодноразово ставали предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, теоретичні засади професійної соціальної роботи детально розглянуто в працях В. Бочарової, І. Звереві, А. Капської, І. Миговича, В. Сидорова, Л. Тюпті та ін.; фундаментальні підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі досліджені Р. Вайнолою, Г. Лактіоновою, С. Калаур, І. Трубавіною, І. Пешою, М. Фірсовим та ін. Окремі аспекти здійснення соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, висвітлені у працях М. Григи, Т. Завгородньої, Н. Комарової, Н. Максимової та ін. Сутність соціального захисту сімей означеної категорії досліджено в наукових доробках С. Панцир, Г. Покиданова, Т. Юрченко та ін. Зміст та форми опікунсько-виховної роботи з дітьми-сиротами вивчали С. Бадора, Н. Павлик, О. Сидоренко, М. Федорова, І. Ченбай та ін. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників знайшли відображення у працях С. Архипової, М. Дужої-Задорожної, О. Карпенко, І. Козубовської, І. Мельничук, Н. Микитенко, В. Поліщук та

ін.

На основі аналізу низки досліджень з'ясовано, що більшість науковців висловлюють думку про необхідність забезпечення суспільства кваліфікованими фахівцями соціальної роботи. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблем професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, організація і вдосконалення умов професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, потребує подальшого ґрунтовного аналізу з позицій сучасних вимог до фахівця. Дослідження потребують також новітні технології навчання та практичної підготовки висококваліфікованих фахівців із соціальної роботи тощо.

Означена проблема актуалізується і наявністю низки *суперечностей* між:

- соціальним замовленням держави на підготовку майбутніх соціальних працівників із високим рівнем професійної готовності та недостатньою організацією формування цієї готовності до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою;
- традиційною системою професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи і необхідністю реалізації інтегративних зв'язків між навчальними дисциплінами та практиками для оптимізації навчання;
- усвідомленням студентами необхідності та значущості готовності до професійної діяльності і недостатнім досвідом та рівнем сформованості у них практичних умінь й навичок соціального супроводу.

Актуальність висунутих проблем, їх недостатня теоретична і методична розробленість, виявлені суперечності та можливість удосконалити процес професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за напрямом «Теоретичні і методичні основи соціально-педагогічної освіти» (державний реєстраційний номер РК №0109U002310) і затверджена вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 6 від 29.01.2013 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх соціальних

працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретичні засади професійної підготовки та обґрунтувати структуру професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

2. З'ясувати особливості змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

3. Визначити критерії, показники та виявити рівні сформованості професійної готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

4. Змоделювати та експериментально перевірити процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; визначити педагогічні умови означеного виду професійної підготовки.

5. Розробити та апробувати науково-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до означеного виду діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналітичний метод (логіко-теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження для розкриття теоретичних засад професійної підготовки майбутніх соціальних працівників; порівняльно-педагогічний аналіз для зіставлення різних поглядів учених на досліджувану проблему, визначення напрямів дослідження та його понятійно-категоріального апарату, порівняння сучасних підходів до організації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; контент-аналіз науково-методичної документації для виявлення змісту та специфіки професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у різних навчальних закладах); теоретичне моделювання для побудови структури і змісту професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до соціального супроводу означеної категорії сімей; систематизація й узагальнення отриманої інформації з метою формулювання висновків; прогностичний метод для визначення обґрунтування шляхів оптимізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; *емпіричні:* спостереження (пряме й опосередковане), опитування, анкетування, тестування, бесіди зі студентами, узагальнення педагогічного досвіду викладачів, моніторинг та експертне оцінювання практичного досвіду студентів і фахівців із соціальної роботи для діагностики реального стану професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під

опікою; експеримент для реалізації моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; *математичної статистики* для обробки отриманих результатів, перевірки та встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Експериментальну базу дослідження становили Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Хмельницький національний університет, Тернопільський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Дослідження проводилось за участі 286 студентів I-V курсів спеціальності «Соціальна робота» (освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «спеціаліст»), 11 викладачів та 6 фахівців із соціальної роботи. Всього експериментом було охоплено 303 особи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- *обґрунтовано* модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, яка охоплює компоненти: цільовий (відображає мету і завдання професійної підготовки); змістовий (об'єднує принципи, педагогічні умови, етапи професійної підготовки та навчальні дисципліни і практики); технологічний (містить складники професійної готовності, технології, форми, методи її формування); контрольно-регулювальний (містить критерії готовності та їх показники); результативний (відображає результат реалізації моделі професійної готовності через рівні її сформованості);

- *виявлено і впроваджено* педагогічні умови як системотвірний компонент моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою: формування стійкої професійно-орієнтованої мотивації до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок; організація теоретичної підготовки, спрямованої на розвиток професійної готовності майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; наближення професійної підготовки студентів до практичної діяльності через використання форм та методів навчання, спеціально спрямованих практик та волонтерської діяльності;

- *визначено* критерії (мотиваційно-ціннісний (особистісний), когнітивний (знаннєвий), діяльнісний (технологічний)), їхні показники та виявлено рівні (високий, середній, низький, вихідний) професійної готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу означеної категорії сімей.

У дослідженні конкретизовано зміст понять «соціальний супровід сімей, в яких перебувають діти під опікою», «професійна підготовка до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою», «формування професійної готовності до соціального супроводу сімей, в яких

перебувають діти під опікою».

Уточнено змістове наповнення навчально-виховного процесу, орієнтованого на формування готовності майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

Подальшого розвитку набули: класифікація сімей, в яких перебувають діти під опікою; наукові положення щодо складників професійної готовності (теоретичної (знання), практичної (уміння та навички), особистісної (риси, властивості)) майбутніх фахівців із соціальної роботи до означеного виду діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, яке охоплює низку методичних та інформаційних матеріалів, а саме: науково-методичний комплекс навчальної дисципліни «Соціальний супровід»; програму професійно-орієнтованої практики; тематику курсових, дипломних і магістерських робіт з проблем соціального супроводу; «Скарбничку фахівця із соціального супроводу»; доповнені відповідними темами програми навчальних дисциплін: «Спеціалізовані служби в соціальній сфері», «Соціальна педагогіка», «Приватне право», «Теорія соціальної роботи», «Соціальні опіка та піклування», «Прикладні методики в соціальній роботі».

Основні положення й висновки дослідження можуть використовуватися викладачами вищих навчальних закладів у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та фахівцями із соціальної роботи під час соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; матеріали дослідження збагачують зміст професійно-орієнтованих дисциплін.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено у практику підготовки майбутніх соціальних працівників Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1326-33/03 від 20.10.2015 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 813-45 від 5.10.2015 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 68 від 28.09.2015 р.), Тернопільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка № 505/1 від 30.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наведені в дисертації наукові результати отримані автором самостійно. У публікації [16] автору належить визначення та обґрунтування педагогічних умов професійної підготовки майбутніх фахівців до означеного виду соціальної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були висвітлені під час: *науково-практичних конференцій – міжнародних:* «Актуальні проблеми вищої професійної освіти України» (Київ, 2013), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2013), «Дитинство без насильства: суспільство, школа і сім'я на захист прав дітей» (Тернопіль, 2014), «Актуальные научные исследования в современном мире» (Переяслав-Хмельницький, 2015);

всеукраїнських – «Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства» (Кременчук, 2014), «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної роботи» (Глухів, 2015), «Соціальна педагогіка і соціальна робота: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2015); *Всеукраїнського науково-практичного семінару* «Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною» (Запоріжжя, 2014); *дискусій і «круглих столів»* з працівниками Тернопільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, соціальними працівниками та соціальними педагогами (Тернопіль, 2014).

Результати та висновки роботи доповідалися *на засіданнях*: кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кафедри теорії та технології соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету (2012–2015 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 16 публікаціях (15 з яких – одноосібні), у тому числі: 7 статтях у наукових фахових виданнях України, 1 статті у закордонному науковому періодичному виданні, 8 тезах та матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (290 найменувань, з них 6 – іноземною мовою), додатків. Основний текст дисертації викладено на 185 сторінках, загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 358 сторінок. Робота містить 13 таблиць, 4 рисунки, 8 додатків на 146 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про апробацію роботи та впровадження її результатів; наведено відомості про структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі *«Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою»* здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми організації соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; обґрунтовано актуальність сімейних форм влаштування дітей означених категорій; виявлено та проаналізовано особливості життєдіяльності сімей, в яких перебувають діти під опікою; розкрито сутність соціального супроводу досліджуваної категорії сімей; визначено складники професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; обґрунтовано зміст і технології професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти означених категорій.

Розвиток системи соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківської опіки, відбувається в Україні повільно через різні причини суспільно-політичного, соціально-економічного, психолого-педагогічного характеру. Першочерговим завданням, яке ставить перед собою держава щодо соціального захисту означених категорій дітей, є розвиток соціальних інститутів, які б працювали з ними. Найбільш оптимальними, на нашу думку, є сімейні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дія яких визначається законодавчими документами та нормативно-правовими актами.

На основі аналізу чинного законодавства виявлено, що дитина-сирота – це дитина, у якої померли чи загинули батьки; дитина, позбавлена батьківського піклування, – це дитина, яка залишилася без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати батьківські обов'язки, а також підкинута дитина; дитина, батьки якої невідомі; дитина, від якої відмовились батьки, та безпритульна дитина. Опіка – це усталена сімейна форма влаштування означених категорій дітей, які не досягли віку 14 років, у сім'ї громадян України, які перебувають, переважно, у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми для забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Головною метою перебування дитини під опікою в сім'ї є розвиток у неї навичок (особистісних, соціальних, професійних), які дадуть змогу їй у майбутньому стати повноправним членом суспільства: набути позитивного соціального статусу, оволодіти гідною професією, створити власну сім'ю, виховувати дітей. Визначено особливості опіки як форми сімейного виховання; охарактеризовано її позитивні та негативні аспекти.

З'ясовано, що сім'я, яка прийняла дитину під опіку (опікунська сім'я), – це мала динамічна соціальна група людей, що спільно проживають і добровільно поєднані: родинним відношенням опіки стосовно 1-4 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; спільністю формування й задоволення соціально-економічних і біологічних потреб; любов'ю та взаємною моральною відповідальністю. Опікунські сім'ї розрізняють за наявністю родинних зв'язків; терміном їх формування та функціонування; кількістю дітей, взятих сім'єю під опіку; наявністю/відсутністю в сім'ї опікуна біологічних дітей.

Важливим аспектом життєдіяльності сім'ї, де перебуває дитина під опікою, є опікунське соціальне виховання. Перебування дитини під опікою в сім'ї передбачає її адаптацію не тільки до сімейного життя, але й до соціального оточення сім'ї. Перебування дитини під опікою часто

супроводжується труднощами, які сім'я чи дитина не в змозі розв'язати самостійно. Тому опікунські сім'ї є об'єктами соціального супроводу.

Сформульовано та визначено зміст поняття «соціальний супровід сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою» як виду соціальної роботи, спрямованого на надання соціальної допомоги дитині й усім членам сім'ї через застосування заходів психологічного, педагогічного і соціального характеру для забезпечення першочергових потреб дитини та сім'ї, подолання ними життєвих труднощів, збереження і підвищення соціального статусу дитини та членів сім'ї. Вирішення завдань соціального супроводу здійснюється через надання опікунській сім'ї комплексу соціально-медичних, соціально-економічних, соціально-педагогічних, соціально-психологічних, інформаційних, юридичних (правових) послуг.

Соціальний супровід сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою, базується на дотриманні провідних принципів соціальної роботи та здійснюється за освітнім, психологічним й посередницьким напрямками. З'ясовано, що процес соціального супроводу опікунської сім'ї складається з послідовних етапів: підготовчого (первинного обговорення), першого візиту у сім'ю, первинної оцінки опікунської сім'ї, укладання договору про співпрацю між соціальним працівником і родиною, складання та реалізації плану роботи та аналізу результатів цієї роботи з сім'єю. Означені нами етапи соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою, співвідносяться з Порядком здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

У процесі соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою, застосовуються комплексні, психолого-орієнтовані та соціолого-орієнтовані технології. Визначено найбільш перспективні форми роботи соціального працівника у процесі супроводу означеної категорії сімей, а саме: соціальна допомога, соціальна підтримка, соціальне інспектування, а також відвідування сім'ї, підтримка контактів, організація груп взаємодопомоги, спеціальні освітні програми, представництво інтересів сім'ї, посередництво під час вирішення суперечностей, надання матеріальної допомоги за потребою, щорічний аналіз ефективності функціонування сім'ї тощо. Проаналізовано загальні (філософські), загальнонаукові та спеціальні (теоретичні і практичні) методи соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. Охарактеризовано також соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-правові, соціально-економічні та соціально-групові методи роботи фахівця. Соціальний супровід сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою, стане ефективним за умови комплексного використання його форм та методів, а також належного ресурсного забезпечення. Визначено основні ресурси соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою: офіційні і неофіційні; внутрішні або особистісні та зовнішні; реальні і потенційні.

Основним критерієм ефективності соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою, є перетворення цієї сім'ї з клієнта супроводу в клієнта соціального обслуговування та соціальної профілактики. Критеріями неефективності соціального супроводу є рецидиви порушень прав членів сім'ї, асоціальні, делінквентні та девіантні прояви у їх поведінці.

Суб'єктом соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, є фахівець із соціальної роботи, діяльність якого регламентується кваліфікаційними характеристиками, посадовими обов'язками, функціями та професійними ролями. Передбачено, що наявність у фахівця соціального супроводу відповідних знань, професійних умінь і навичок дасть змогу йому ефективно здійснювати діагностичну, соціально-медичну, соціально-педагогічну, соціально-побутову, прогностичну, правозахисну, психологічну, виховну, менеджерську, комунікативну, фасилітативну, попереджувальну та адвокатську діяльність.

Ефективність роботи соціального працівника залежить від його професіоналізму та професійної компетентності, які формують професійну готовність майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. Окреслено основні підходи дослідників до визначення поняття «професійна готовність до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою»: як єдність двох взаємообумовлених і взаємопов'язаних компонентів – готовності до діяльності та готовності особистості до розвитку та саморозвитку (О. Карпенко); як суб'єктивний стан особистості, яка усвідомлює себе здатною і підготовленою до тієї чи іншої діяльності і прагне до її здійснення (К. Платонов); як цілеспрямований прояв особистості, що охоплює її переконання, ставлення, мотиви, почуття, волю та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння та настанови (А. Капська).

Поняття «професійна готовність майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою», визначено як сукупність взаємопов'язаних рис (особистісних, професійних, спеціальних), сформованість уміння застосовувати їх у процесі соціального супроводу означеної категорії сімей, досконале володіння теоретичними знаннями і практичними навичками, здатність творчо вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання через постійний саморозвиток, самовдосконалення та самоосвіту. Виокремлено складники професійної готовності – особистісний (якості та властивості), теоретичний (знання) і практичний (вміння та навички).

Обґрунтовано критерії та уточнено показники професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сім'ї, в якій перебувають діти під опікою, а саме:

– мотиваційно-ціннісний або особистісний критерій (для мотиваційної сфери – спрямованість інтересів і потреб, прагнення займатись улюбленою справою, спрямованість на досягнення позитивного результату; для професійних якостей – сформованість психологічних,

морально-етичних та вольових, професійно-операційних якостей; для професійних здібностей – здатність організувати та успішно здійснювати професійну діяльність);

– когнітивний або знаннєвий критерій (для базових знань – загальна успішність, уміння працювати з навчально-методичною літературою; для спеціальних знань – якість виконання контрольних робіт, уміння працювати зі спеціальною літературою та документацією);

– діяльнісний або технологічний критерій (для загальних умінь – якість виконання професійних завдань, здатність до професійної діяльності; для спеціальних умінь – якість виконання обов’язків фахівця із соціальної роботи).

Зазначене вище дало змогу виокремити рівні готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, а саме: вихідний, низький, середній та високий.

Аналіз професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, засвідчив про необхідність її удосконалення.

У *другому розділі «Реалізація моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою»* проаналізовано зміст, форми та методи професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи; спроектовано модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, та охарактеризовано взаємозв’язки між її компонентами; визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови; розкрито сутність науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до означеного виду діяльності.

Формування професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, – це процес і результат їхньої підготовки до професійної діяльності у межах педагогічної взаємодії через оволодіння ними системою знань, формування умінь і навичок, низки професійних якостей особистості, необхідних для здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

Виявлено основні вади процесу формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою: навчальні плани підготовки фахівців та програми навчальних дисциплін у ВНЗ не розкривають сутності соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; форми та методи роботи в основному стосуються загальних видів професійної діяльності; науково-методичне забезпечення містить узагальнену інформацію та спрямоване лише на організацію навчальної діяльності студентів.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, виокремлено п’ять послідовних етапів:

1) мотиваційний, 2) рефлексійно-аналітичний, 3) оптимізаційний, 4) діяльнісно-практичний та 5) творчий.

Констатувальний експеримент дав змогу розв'язати такі завдання: визначити рівні готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, на основі окреслених критеріїв за допомогою застосування комплексу діагностичних методик: методики визначення мотивації навчання (на основі методики Б. Басса), особистісного опитувальника (на основі методики М. Рокича), дослідження рівнів суб'єктивного контролю (на основі методики Д. Роттера).

Аналіз результатів застосування означених методик дав змогу виявити, що домінуючими рівнями готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, є вихідний та низький рівні готовності. Узагальнені дані констатувального експерименту свідчать, що із загальної кількості респондентів (286 осіб) вихідний рівень готовності в ЕГ виявлено у 53 осіб (42,7%), в КГ – у 52 осіб (42,6%), відмінності незначні – лише 0,1%; низький рівень готовності зафіксовано в ЕГ у 54 осіб (43,5%), в КГ – у 53 осіб (43,4%), відмінності незначні – лише 0,1%; середній рівень готовності в ЕГ виявлено у 12 осіб (9,7%), в КГ – у 13 осіб (10,7%), відмінності незначні – лише 1%; високий рівень готовності в ЕГ зафіксовано у 5 осіб (4,1%), в КГ – у 4 осіб (3,3%), відмінності незначні – лише 0,8%. Отримані дані засвідчують, що реальний стан готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, знаходиться на вихідному та низькому рівнях (в ЕГ – 86,2%, в КГ – 86%). Така ситуація спонукала до пошуку шляхів і механізмів підвищення рівня професійної готовності майбутніх соціальних працівників до означеного виду діяльності.

Розроблено модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу означеної категорії сімей, яка містить компоненти: цільовий – відображає мету і завдання професійної підготовки; змістовий, що об'єднує принципи, педагогічні умови, етапи професійної підготовки та навчальні дисципліни і практики; технологічний – містить складові готовності, технології, форми, методи її формування; контроль-регулювальний визначає критерії готовності та їх показники; результативний компонент відображає результат реалізації моделі професійної готовності майбутніх соціальних працівників через рівні її сформованості (рис. 1).

Системотвірним компонентом розробленої моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, є визначені та обґрунтовані педагогічні умови: 1) формування у майбутніх соціальних працівників професійно-орієнтованої мотивації до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок; 2) організація поглибленої теоретичної підготовки, спрямованої на розвиток професійної

готовності майбутнього фахівця до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; 3) наближення професійної підготовки студентів до практичної діяльності через використання активних форм та методів навчання, спеціально спрямованих практик та волонтерської діяльності.

Перша педагогічна умова – формування у майбутніх соціальних працівників стійкої професійно-орієнтованої мотивації до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок – пов'язана з тим, що правильно визначені мотиви навчання забезпечать подальший розвиток в особистісному та професійному становленні майбутнього фахівця. Для реалізації означеної умови впроваджено: «Скарбничку фахівця із соціального супроводу», заповнення якої спрямоване на розширення та поглиблення знань щодо: об'єктів соціального супроводу, в тому числі – дітей-сиріт і дітей, які перебувають під опікою; особливостей життєдіяльності сімей, в яких перебувають діти під опікою; ресурсів соціального супроводу, що, загалом, сприятиме посиленню мотивації навчання; тематику курсових, дипломних і магістерських робіт із проблем соціального супроводу, що сприятиме науковій роботі майбутніх соціальних працівників, а, отже, забезпечуватиме їхній подальший розвиток в особистісному та професійному аспектах.

Друга педагогічна умова – організація теоретичної підготовки, спрямованої на розвиток професійної готовності майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, передбачала реалізацію комплексного підходу, під яким розуміємо: об'єднання окремих дисциплін в комплекс з іншими видами підготовки до професійної діяльності; чітку послідовність і поетапність у засвоєнні професійних знань, формуванні вмінь та навичок, опираючись на раніше засвоєні модулі дисциплін навчального плану; інтегрованість та диференціацію знань, завдяки чому налагоджується краще та глибше розуміння різних галузей наук (особливо суміжних), зв'язків між ними, що допоможе фахівцям у майбутньому оптимізувати процес соціального супроводу; індивідуальність, яка досягається через урахування особистісних характеристик, поглядів, переконань і можливостей майбутніх соціальних працівників у процесі їхньої професійної підготовки.

У межах реалізації другої педагогічної умови розроблено та апробовано науково-методичний комплекс навчальної дисципліни «Соціальний супровід», модернізовано змістове наповнення програм навчальних дисциплін «Спеціалізовані служби в соціальній сфері», «Приватне право», «Теорія соціальної роботи», «Соціальна педагогіка», «Соціальні опіка та піклування», «Прикладні методики в соціальній роботі».

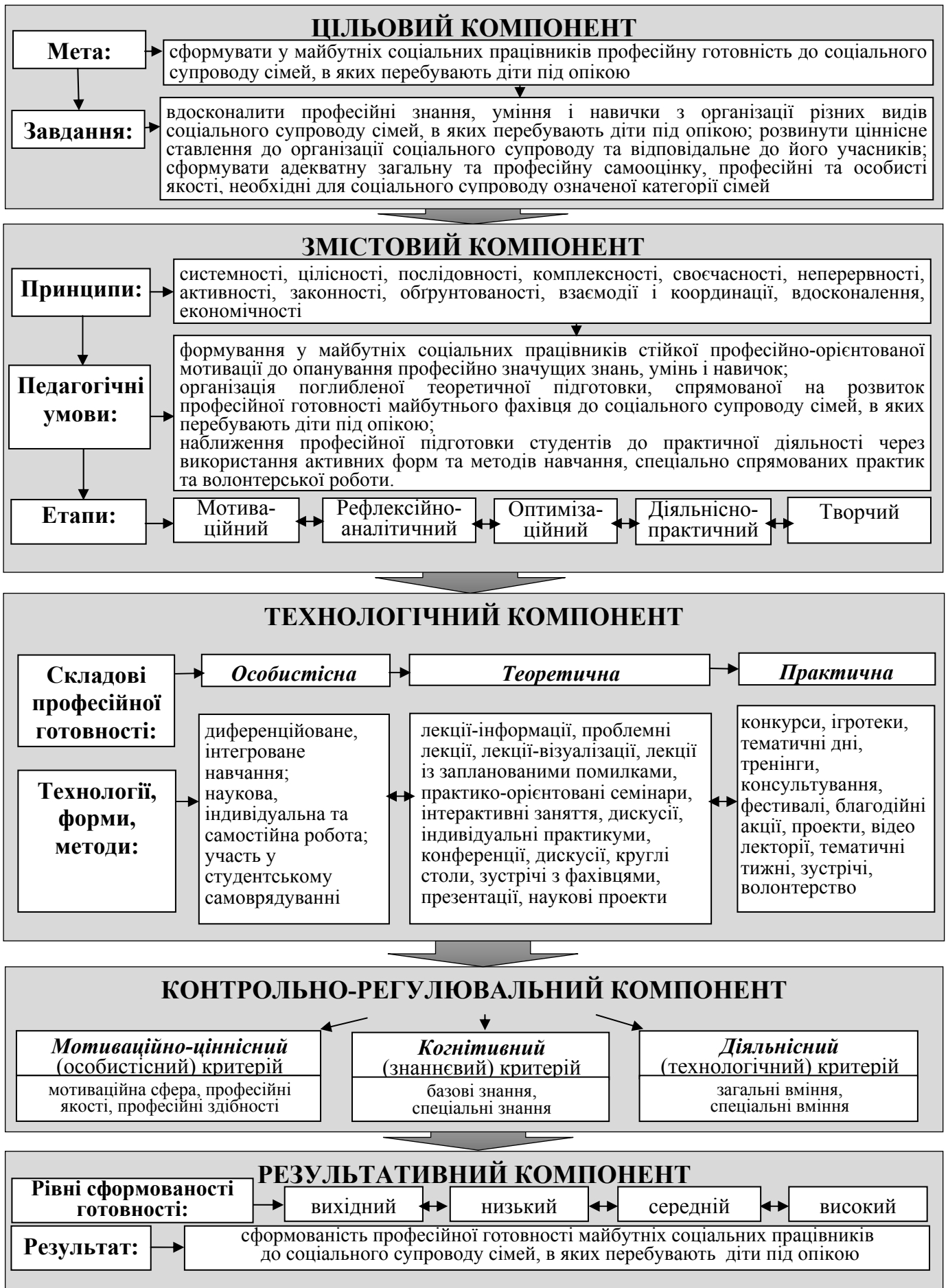

Рис. 1. Модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою

Третя педагогічна умова – наближення професійної підготовки студентів до практичної діяльності через використання активних форм та методів навчання, спеціально спрямованих практик та волонтерської діяльності – передбачала залучення студентів до різних форм практичної роботи, пов'язаної із соціальним супроводом сімей, в яких перебувають діти під опікою.

З цією метою запропоновано до використання низку технологій, форм і методів навчання (диференційоване, інтегроване навчання, наукова, індивідуальна та самостійна робота, участь у студентському самоврядуванні, лекції-інформації, проблемні лекції, лекції-візуалізації, практико-орієнтовані семінари, інтерактивні заняття, дискусії, індивідуальні практикуми, конференції, дискусії, круглі столи та ін.), розроблено та апробовано програму професійно-орієнтованої практики для студентів, які здійснюватимуть соціальний супровід сімей.

Упровадженню означених умов сприяла розробка відповідного науково-методичного забезпечення.

Аналіз результатів дослідження підтвердив, що для процесу формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, характерна несистемність; традиційні підходи та методи навчання не забезпечують досягнення належного рівня сформованості професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи. Для усунення цих недоліків проведено *формувальний етап експерименту*, під час якого експериментально перевірено змодельований процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, здійснено контрольний зріз за діагностичними методиками, аналогічними до методик констатувального експерименту, проведено оцінювання рівнів готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи за критеріями (мотиваційно-ціннісним (особистісним), когнітивним (знаннєвим), діяльнісним (технологічним)); перевірено вірогідність отриманих результатів та визначено статистичні похибки; сформульовано висновки експериментального дослідження.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів експерименту засвідчив статистично значущу позитивну динаміку готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, в експериментальній групі. Встановлено, що в ЕГ кількість студентів: з вихідним рівнем готовності зменшилася з 53 осіб (42,7%) до 4 осіб (3,2%), з низьким рівнем готовності зменшилася з 54 осіб (43,5%) до 11 осіб (8,9%), з середнім рівнем готовності зросла з 12 осіб (9,7%) до 68 осіб (54,8%), з високим рівнем готовності зросла з 5 осіб (4,1%) до 41 особи (33,1%). Таким чином, домінантними рівнями професійної готовності в означеній групі є середній і високий рівні (87,9%). Позитивна динаміка становить +74,1%. В КГ кількісні показники зазнали незначних змін. Кількість студентів: з вихідним рівнем готовності зменшилася з 52 осіб (42,6%) до 15 осіб (12,3%), з низьким рівнем

готовності зросла з 53 осіб (43,4%) до 82 осіб (67,2%), з середнім рівнем готовності зросла з 13 осіб (10,7%) до 20 осіб (16,4%), з високим рівнем готовності зросла з 4 осіб (3,3%) до 5 осіб (4,1%). Таким чином, доміантними рівнями професійної готовності в означеній групі залишаються вихідний і низький рівні (79,5%). Позитивна динаміка становить лише +6,5%. Найсуттєвіші зміни відбулися за показниками когнітивного та діяльнісного критеріїв.

Виявлені результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили реалізацію мети, поставлених завдань та ефективність упровадження розробленої моделі, педагогічних умов і науково-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, що виявляється в обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, визначених педагогічних умов її реалізації, спроектованого змісту навчання та відповідного науково-методичного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

Результати теоретичного й експериментального дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань та дали підстави для таких *висновків*:

1. Розкрито та обґрунтовано теоретичні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. Констатовано, що означена проблема набуває надзвичайної актуальності у зв'язку із зростанням кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розвитком сімейних форм влаштування дітей означених категорій та недостатнім реальним станом підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

З'ясовано, що опіка – це усталена сімейна форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли віку 14 років, в сім'ї громадян України, які перебувають, здебільшого, у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів. Сім'я, яка прийняла дитину під опіку (опікунська сім'я), – це мала динамічна соціальна група людей, які спільно проживають і добровільно поєднані: родинним відношенням опіки стосовно 1-4 дітей-сиріт (дітей, позбавлених батьківського піклування); спільністю формування й задоволення соціально-економічних і біологічних потреб; любов'ю та взаємною моральною відповідальністю. Опікунські сім'ї

розрізняють за наявністю родинних зв'язків; терміном їх формування та функціонування; кількістю дітей, взятих сім'єю під опіку; наявністю/відсутністю в сім'ї біологічних дітей.

Перебування дитини під опікою часто супроводжується труднощами, які сім'я чи дитина не в змозі розв'язати самостійно, тому опікунські сім'ї стають об'єктом соціального супроводу. Соціальний супровід сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою, – це вид соціальної роботи, спрямований на надання соціальної допомоги дитині й усім членам сім'ї через застосування заходів психологічного, педагогічного і соціального характеру з метою забезпечення першочергових потреб дитини та сім'ї, подолання ними життєвих труднощів, збереження і підвищення соціального статусу дитини та членів сім'ї. Встановлено, що суб'єктом соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, є фахівець із соціальної роботи (соціальний працівник, який має необхідні інтелектуальні, моральні, особистісні якості для виконання особливого, інтегрованого, універсального виду діяльності у соціальній сфері – соціального супроводу). Ефективність роботи соціального працівника залежить від його професіоналізму та професійної компетентності, які формують професійну готовність майбутніх соціальних працівників до виконання професійних обов'язків.

Визначено професійну готовність майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, як сукупність взаємопов'язаних рис, досконалого володіння теоретичними знаннями і практичними навичками, сформованості вміння застосовувати їх, здатності творчо вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійного зростання через постійний саморозвиток, самовдосконалення та самоосвіту. З'ясовано, що структуру професійної готовності до означеного виду діяльності утворюють особистісний, теоретичний та практичний складники.

2. Формування готовності майбутнього фахівця із соціальної роботи до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, – це процес і результат його підготовки до професійної діяльності у межах педагогічної взаємодії через оволодіння ним системою знань, формування умінь і навичок, низки професійних якостей особистості, необхідних для здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

Під час констатувального експерименту встановлено, що у більшості студентів готовність до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, знаходиться на вихідному та низькому рівнях. Це обумовлено, перш за все, відсутністю мотивації здійснювати відповідну роботу і необхідних для неї знань, умінь і навичок.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи виокремлено п'ять послідовних етапів: мотиваційний, рефлексійно-аналітичний, оптимізаційний, діяльнісно-практичний та творчий.

Обґрунтовано використання технологій, форм і методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою (диференційованого, інтегрованого навчання, лекцій-інформацій, проблемних лекцій, лекцій-візуалізацій, лекцій із запланованими помилками, практико-орієнтованих семінарів, інтерактивних занять, дискусій, індивідуальних практикумів, конференцій, круглих столів, зустрічей з фахівцями, презентацій, наукових проектів, конкурсів, ігротек, тематичних днів, тренінгів, консультування, фестивалів, благодійних акцій, проектів, відеолекторіїв, тематичних тижнів тощо).

3. Визначено критерії, показники та виявлено рівні сформованості професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою: мотиваційно-ціннісний (особистісний) – передбачає особистісну спрямованість студентів, зацікавленість у подальшому професійному розвитку (показниками мотиваційного критерію виступають: сформованість професійних інтересів у фаховій галузі; позитивне ставлення до теоретичного та практичного навчання; спрямованість щодо активного засвоєння знань; зацікавленість у подальшому професійному розвитку); когнітивний (знаннєвий) – базується на наявності знань, умінь і навичок з фахових дисциплін, а також здатності їх використовувати на практиці; здатності застосовувати сучасні технології у професійній діяльності; можливості розв’язання завдань соціального супроводу, а також досягнення потрібного результату, знання професійної термінології (показниками когнітивного критерію виступають: уміння працювати з навчально-методичною та спеціальною документацією, успішність студентів, якість написання тестових завдань та модульних контрольних робіт) та діяльнісний (технологічний) – визначає особистісну спрямованість студентів, зацікавленість у подальшому професійному розвитку (показниками яких виступають: сформованість професійних інтересів у фаховій галузі; позитивне ставлення до теоретичного та практичного навчання; спрямованість щодо активного засвоєння знань; зацікавленість у подальшому професійному розвитку). Виходячи із критеріїв та їх показників розрізняємо вихідний, низький, середній та високий рівні сформованості професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сім’ї, в якій перебувають діти під опікою.

4. Розроблена модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою охоплює такі компоненти: цільовий (відображає мету і завдання професійної підготовки); змістовий (об’єднує принципи, педагогічні умови, етапи професійної підготовки, навчальні дисципліни та практики); технологічний (охоплює складники готовності, технології, форми, методи її формування); контрольно-регулювальний (містить критерії готовності та їх показники) та результативний (відображає результат реалізації моделі професійної готовності через рівні її сформованості).

Визначено та перевірено дію таких педагогічних умов до означеного виду професійної підготовки майбутніх фахівців: формування у майбутніх соціальних працівників стійкої професійно-орієнтованої мотивації до опанування професійно значимих знань, умінь і навичок; організація поглибленої теоретичної підготовки, спрямованої на розвиток професійної готовності майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; наближення професійної підготовки студентів до практичної діяльності через використання активних форм та методів навчання, спеціально спрямованих практик та волонтерської діяльності. Доведено, що означені умови вимагають комплексної реалізації, оскільки вони взаємопов'язані і не можуть діяти ізольовано одна від одної.

5. Реалізацію моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, спроектованого змісту навчання і науково-методичного забезпечення здійснено завдяки впровадженню науково-методичного комплексу навчальної дисципліни «Соціальний супровід»; програми професійно-орієнтованої практики для студентів, які здійснюватимуть соціальний супровід; модернізованого змістового наповнення окремих модулів навчальних дисциплін «Спеціалізовані служби в соціальній сфері», «Приватне право», «Теорія соціальної роботи», «Соціальна педагогіка», «Соціальні опіка та піклування», «Прикладні методики в соціальній роботі»; розробленій тематиці курсових, дипломних і магістерських робіт з проблем соціального супроводу; «Скарбничці фахівця із соціального супроводу»; підготовці та використанню інтерактивних технологій, форм і методів навчання.

6. На основі отриманої позитивної динаміки високого та середнього рівнів сформованості професійної готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою (відзначено збільшення частки студентів із високим і середнім рівнями готовності в ЕГ на 74,1%, в КГ – на 6,5%), доведено ефективність упровадження розробленої моделі та дієвість визначених педагогічних умов означеного виду професійної підготовки. Завдяки математичним обрахункам отриманих даних констатовано достовірність результатів дослідження.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. У перспективі необхідно зосередити увагу на: оптимізації змісту, організаційних форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців до означеного виду діяльності; використанні сучасних технологій під час проведення аудиторних занять, а також в самостійній роботі студентів; залученні до процесу професійної підготовки провідних фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших установ і організацій; вивченні та

упровадженні прогресивного зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації

1. Водяна О. В. Організація соціального супроводу сім'ї, в якій перебуває дитина під опікою / О. В. Водяна // Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал. – Львів, 2013. – № 4. – С. 220–225.
2. Водяна О. В. Формування професійної готовності соціального працівника до соціального супроводу сім'ї, де перебуває дитина під опікою / О. В. Водяна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2013. – Випуск 33 (86). – С. 111–116.
3. Водяна О. В. Зміст професійної готовності працівника соціальної сфери до роботи з опікунською сім'єю / О. В. Водяна // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. Збірник статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Випуск 42. – Ч.5. – С. 36–41.
4. Водяна О. В. Оцінка ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери до здійснення соціального супроводу сім'ї / О. В. Водяна // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія «Педагогіка». – Випуск LI. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 45–48.
5. Водяна О. В. Роль практик у підготовці майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою / О. В. Водяна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – № 30. – Ужгород, 2014. – С. 34–37.
6. Водяна О. В. Особливості життєдіяльності сімей, в яких перебувають діти під опікою / О. В. Водяна // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». – №4. – Глухів, 2015. – С. 86–93.
7. Водяна О. В. Методичні основи формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою / О. В. Водяна // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Випуск № 19 (2-2015). – Кам'янець-Подільський, 2015. – С. 45–51.
8. Vodianan O. V. The Formation of Future Social Workers' Professional Competence for Work with Children from Foster Families // O. V. Vodianan // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – Num. 4 (July). Series «Education & Pedagogy». – Toronto : Shiny Word Corp. – PP. 92–98.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Водяна О. В. Основні засади професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей / О. В. Водяна // Актуальні проблеми вищої професійної освіти України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21–22 березня 2013 р.). – Київ : НАУ, 2013. – С. 25.

10. Водяна О. В. Підготовка соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою / О. В. Водяна // Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 15 січня 2013 р.). – Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. – С. 201–204.

11. Водяна О. В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи з дітьми, які залишилися без опіки батьків / О. В. Водяна / Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кременчук, 20–21 лютого 2014 р.). – Кременчук : КрНУ, 2014. – С. 26–29.

12. Водяна О. В. Приймна сім'я як об'єкт соціального супроводу / О. В. Водяна / Всеукраїнський науково-практичний семінар «Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною» (Запоріжжя, 20 березня 2014 р.). – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – С. 17–19.

13. Водяна О. В. Роль соціального супроводу у подоланні насильства над дитиною в сім'ї / О. В. Водяна // Дитинство без насильства: суспільство, школа і сім'я на захист прав дітей : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 29-30 квітня 2014 р.). – Тернопіль : Стереарт, 2014. – С. 520–523.

14. Водяна О. В. Роль соціального працівника в організації життєдіяльності сім'ї, де перебувають діти під опікою / О. В. Водяна // Актуальные научные исследования в современном мире : материалы III Международной научно-практической интернет-конференции (Переяслав-Хмельницкий, 25–26 июля 2015 г.). – Переяслав-Хмельницкий, 2015. – Выпуск 3, ч. 1. – С. 86–89.

15. Водяна О. В. Шляхи оптимізації професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей / О. В. Водяна // Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної роботи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Глухів, 22–23 жовтня 2015 р.). – Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2015. – С. 25–28.

16. Водяна О. В. Педагогічні умови ефективності професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою / О. В. Водяна, Н. С. Олексюк // Соціальна педагогіка і соціальна робота: виклики сьогодення : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Тернопіль, 28–29 жовтня 2015 р.). – Тернопіль : Вектор, 2015. – С. 78–81.

АНОТАЦІЇ

Водяна О. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, МОН України. – Тернопіль, 2016.

У дисертації комплексно досліджено проблему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; визначено поняття «соціальний супровід сімей, в яких перебувають діти під опікою» та «формування професійної готовності до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою»; визначено критерії, показники та рівні професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до соціального супроводу сімей означеної категорії; розроблено та експериментально перевірено модель професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою; виявлено і впроваджено педагогічні умови її реалізації; удосконалено науково-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців до означеного виду соціальної роботи.

Ключові слова: опіка, сім'я, соціальний супровід, професійна підготовка, професійна готовність, майбутні соціальні працівники, педагогічні умови, науково-методичне забезпечення.

Водяна О. В. Профессиональная подготовка будущих социальных работников к социальному сопровождению семей, в которых находятся дети под опекой. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, МОН Украины. – Тернополь, 2016.

В диссертации комплексно исследована проблема профессиональной подготовки будущих социальных работников к осуществлению социального сопровождения семей, в которых находятся дети под опекой; определены понятия «социальное сопровождение семей, в которых находятся дети под опекой» и «формирование профессиональной готовности к социальному сопровождению семей, в которых находятся дети под опекой»; определены критерии, показатели и уровни профессиональной готовности будущих специалистов по социальной работе к социальному сопровождению семей указанной категории; разработана и экспериментально проверена модель профессиональной подготовки будущих социальных работников к осуществлению социального сопровождения семей, в которых находятся дети под опекой; выявлены и внедрены педагогические условия ее реализации; усовершенствовано научно-

методическое обеспечение профессиональной подготовки будущих специалистов к указанному виду социальной работы.

Ключевые слова: опека, семья, социальное сопровождение, профессиональная подготовка, профессиональная готовность, будущие социальные работники, педагогические условия, научно-методическое обеспечение.

Vodiana O. V. Professional training of future social workers for social support of families having children in care. – The manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of pedagogical Sciences. Specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ministry of education and science of Ukraine. – Ternopil, 2016.

The thesis is dedicated to the analysis of the process of future social workers' training to the implementation of social support of families having children in the care; the concept of «social support of families having children in care» and «the formation of professional readiness of future social workers for social support of families having children in care»; the criteria, indicators and levels of professional readiness of future professionals in social work for social support of mentioned families. It has been developed and tested a model of future social workers' training to the implementation of social support of families having children in care; identified and implemented the pedagogical conditions for its implementation; improved scientific methods of future professionals' training to such kind of social work.

It has been revealed that guardianship is a well-established placement of orphans and children deprived of parental care under the age of 14 in Ukrainian families who are mainly in the family relationship with these children to ensure their upbringing, education, development and protection of their rights and interests. The family that adopted a child under guardianship (guardian) is supposed to be a small social dynamic group of people who live together and voluntarily united: having family care relation of 1-4 orphans (children deprived of parental care); a community that helps to develop and meet social, economic and environmental needs; love and moral responsibility. Guardians are distinguished by the presence of family relationships; period of formation and functioning; number of children taken into care by family; presence / absence of biological children in the family.

It has been identified the professional readiness of future social worker for social support of families having children in care as a set of interrelated features, fluency in theoretical knowledge and practical skills, ability to apply their skills, creatively solve problems, take responsibility for their work results, and also professional development through continuous self-development, self-improvement and self-education. It has been found that professional readiness contains personal, theoretical and practical components. The criteria of professional readiness formation of the future social workers include: motivational and value (personal), cognitive (knowledge) and activity (technological) criteria. It has been

grounded off low, medium and high levels of professional readiness of future social workers for social support of families having children in care.

It has been determined that future social workers' readiness to social support of families having children in care is a process and result of their professional training for future career that include the combination of knowledge, skills and a number of individual professional skills required for the social support of families having children in care. In the process of professional training of future social workers we have differentiated five successive stages: motivational, reflexive and analytical, optimizational, active and practical, and creative. During the first stage of experiment we have found that the most number of students were not ready to full feel social support of families having children in care, is on the output and low levels. This is supposed to be because of lack of motivation to do such kind of a job and necessary for such job knowledge and skills.

It has been developed and implemented the model of professional training of future social workers for social support of families having children in care. The main components of this model are: the target (reflecting the goals and objectives of training); the content (consisting of principles, pedagogical conditions, stages of training, discipline and teaching practices); the technological (covering the components of readiness, technologies, forms and methods of its formation); the control and regulating (contains criteria and their readiness indicators) and effective (reflecting the outcome of the model through professional readiness levels of its formation) components.

The implementation of the model, pedagogical conditions, designed learning content, scientific and methodological support of professional training of future social workers for social support of families having children in care is possible through the introduction of scientific and methodical course «Social support»; organizing of vocational-oriented training for students who carry out social support; upgrading the content of the separated modules of the courses «Social service agency», «Private Law», «The theory of social work», «Social pedagogy», «Social guardianship», «Applied methods in social work»; developing new themes of researches, diplomas' and masters' works dedicated to social support; «Piggy bank of social worker in social support»; preparation and using of interactive technologies, active forms and methods of studying.

Key words: care, family, social support, vocational training, professional readiness, future social workers, pedagogical conditions, methodological support.

Підписано до друку 19.05.2016 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0.
Зам. № А020-16. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72